

چاپ جدید کشف الظنون

کتاب بسیار مشهور «کشف الظنون عن اسامی الکتب و الفنون» تألیف مصطفی بن عبدالله استنبولی معروف بعاجی خلیفه و کاتب چلبی متوفی سال ۱۰۶۷ هجری قمری که یکی از مهمترین اسباب کار هر محقق و متتبعی است که در تاریخ و ادبیات ملل اسلامی و شرح احوال و آثار نویسندگان و شعرای عرب و ایرانی و ترک کار میکند بار اول در فاصله سالهای ۱۸۳۵ و ۱۸۵۸ بهمت مستشرق علامه آلمانی گوستاو فلوگل ۱ در هفت جلد با ترجمه لاتینی در شهر لایپزیگ آلمان بطبع رسیده، بار دوم این کتاب را در سال ۱۲۷۴ قمری در مصر و بار سوم در سال ۱۳۱۱ قمری در استنبول بچاپ رسانده اند.

چاپ فلوگل البته از دو چاپ مصر و استنبول صحیح تر و کامل تر است بخصوص که طابع آن بروش اروپایی در طبع این کتاب چند نسخه را بایکدیگر مقابله کرده و تمام کتبی که را حاجی خلیفه شرح نموده نمره ترتیبی گذاشته و در آخر جلد هفتم فهرست جامع و دقیقی از کلیه اسامی کتبی که در کشف الظنون ذکر آنها آمده با فهرست کاملی از اعلام آن بدست داده بعلاوه در آخر جلد ششم در این چاپ فلوگل یکی از ذیلیهایی را که دیگران بعدها بر کشف الظنون نوشته اند یعنی کتاب آثار نو تألیف حنیف زاده را بچاپ رسانده و در جلد هفتم فهرست کتب مدرسه ازهر و مدرسه ابی الذهب مصر و کتابخانه رودس را با چند فهرست از کتابخانه های استانبول گنجانده است.

اما در چاپ مصر که چاپ قدیم استانبول نیز از روی آن بعمل آمده علاوه بر اغلاط عیدیه کثیره در غالب مواضع جای سالهای وفات سفید است و ذکر یک

عده کتابی در آنجا آمده که زمان تألیف آنها مؤخر بر تاریخ فوت حاجی خلیفه مؤلف کشف الظنون است، این قسمتها الحاقی است و آنها را بعضی از خوانندگان از ذیلهای دیگران بر کشف الظنون استخراج کرده و در این کتاب داخل نموده اند. دولت ترکیه از سال ۱۹۴۱ میلادی همت بطبع جدیدی از کشف الظنون که چاپ چهارم آن خواهد بود گماشته و نقشه طابعین این است که پس از طبع اصل کتاب سه ذیلی را هم که دیگران بعد از حاجی خلیفه بر کشف الظنون نوشته اند بزور طبع بیاریند. تا این تاریخ اصل کتاب در دو مجلد بزرگ حاوی ۲۰۵۶ ستون (هر دو ستون یک صفحه) در سال ۱۹۴۱ و ۱۹۴۳ در استنبول در مطبعة وزارت معارف دولت ترکیه در کمال نفاست و دقت و صحت بطبع رسیده و کار چاپ ذیلهای آن در جریان است. برای آنکه معرفت خوانندگان مباحث احوال کتاب کشف الظنون و مؤلف آن و کیفیت این چاپ جدید و ذیلهای آن بیشتر شود مقدمه ای را که طابعین آن نوشته اند ذیلاً خلاصه می کنیم. نویسندگان مقدمه این چاپ جدید پس از ذکر مقدماتی در باب کتبی که مسلمین در اقسام علوم و اسامی مصنفین بهر بی تألیف کرده اند چنین مینویسند:

«حاجی خلیفه مدت بیست سال بکار نوشتن کتاب خود مشغول بود و در این کتاب خود نزدیک به ۱۵۰۰ نام کتاب و رساله و قریب به ۹۵۰۰ اسم مؤلف را گرد آورده و در باب سیصد علم و فن سخن رانده است. چون مسوده خود را پانچام رساند و بر علما عرضه داشت همه آنرا کاملاً پسندیدند و او را بر آن داشتند که کتاب را از سواد بیاض آرد و او باین کار مشغول شد ولی چون به عرف دال و بکلمه «دروس» رسید مرگش فرارسید و از این ماده تا آخر کتاب همچنان پاکنویس نشده ماند و بدست شاگرد مؤلف یعنی جارالله ولی الدین افندی که کتابخانه ای داشت افتاد و او آنرا در کتابخانه خود حفظ کرد چنانکه همچنان امروز باقیست و اگر کسی امروز قسمتی را که تا کلمه دروس پاکنویس شده با این بقیه که بعالت سواد است ضمیمه کند یک دوره کتاب کشف الظنون کامل بخط مصنف اصلی خواهد دید و دو صفحه که در این چاپ عکس آنها بدست داده شده یکی از قسمت پاکنویس شده است دیگری از قسمت مسوده و هر دو چنانکه گفتیم بخط مؤلف اصلی است و از ملاحظه همانها مطالعه کننده در خواهد یافت که ما در استخراج صحیح عبارت از این سطور و حروف

مسوده که بسیار در هم و بر هم است چقدر رنج برده و تا چه حد دقت بخرج داده ایم . امری که باید خاطر خوانندگان را بآن متوجه سازیم اینست که از اصل کتاب اوراقی در ماده علم الفقه و اسامی کتبی که در این رشته تألیف شده افتاده بوده و فلوگل در چاپ اول برای رفع این نقیصه عین عبارت کتاب مفتاح السعادة را در این خصوص در طبع خود گنجانده و در دو چاپ مصر و استانبول هم همین کار را نموده اند لیکن خوشبختانه ما این اوراق افتاده را بین کتابهای شیخ علامه اسماعیل صائب سنجر مرحوم بدست آوردیم و آنرا بتمامی در جای خود گذاشتیم ، جارا الله ولی الدین افندی مذکور در پشت نسخه مسوده ای که تحت شماره ۱۶۱۹ در کتابخانه اوباقیست چنین نوشته : بدان که این کتاب موسوم است به کشف الظنون عن اسامی الکتب و الفنون تألیف استاد من حاجی خلیفه مشهور بکاتب چلبی استنبولی که پس از تألیف کتاب تا آخر فقط قسمتی را که بماده دروس ، میرسد پاکنویس کرد و در سال ۱۰۶۷ برحمت ایزدی پیوست و کتاب از آن ماده تا آخر همچنان بحال سواد ماند سپس شش تن بقیه را پاکنویس کردند لیکن این پاکنویس چنانکه باید صورت نگرفته است و آن مسوده که بخط مؤلف است در این جلد باقیست رحمه الله تعالی و من قسمت پاکنویس شده را تا کلمه دروس در یک جلد کامل در قسطنطنیه دیده ام و موجود است . کشف الظنون را استاد متبحر ما سید حسین عباسی نیهانی چلبی که بعد از ۱۰۹۵ در حلب مرده از جهت عبارت مختصر کرده ولی اسامی زیادی بر آن افزوده . . . . و این کتاب اختصار نیهانی بتمامه در کتابخانه یکی جامع استنبول تحت شماره ۸۱۵ موجود است و آنرا مؤلف خود التذکار الجامع للأثار نامیده ، طابعین پس از آن گویند که کسانی که در پاکنویس کردن مسوده مؤلف رنج برده اند از عهده این کار پر زحمت بر نیامده و چنانکه جارا الله و نیهانی اشاره کرده اند چنانکه باید شایستگی این عمل را نداشته اند علاوه حواشی بسیار مفید مؤلف و مطالبی را که او خود از کتب دیگران نقل کرده از قلم انداخته اند ولی ما جمیع این حواشی و نقلها را با کمال دقت و جهد در ضبط آورده و هیچ نکته را نینداخته ایم .

کشف الظنون چندین ذیل دارد ، اول کسی که بر آن ذیلی نوشته عزتی افندی معروف به وشنه زاده است که در ۱۰۹۲ فوت کرده و ذیل او از سواد بیاض نیامده بعد از او جیار شیخی ابراهیم افندی (متوفی ۱۰۹۲) سپس احمد طاهر افندی معروف

به حنیف زاده (متوفی ۱۲۱۷) ذیلی بر آن نوشته شامل قریب به ۵۰۰۰ اسم بنام آثار نو.

از کسانی دیگر که بر کشف الظنون ذیل نوشته اند یکی نیز شیخ الاسلام عارف حکمت بک (متوفی ۱۲۷۵) است ولی این ذیل فقط تا حرف چیم بانجام رسیده جامعترین ذیلهای کشف الظنون کتاب «ایضاح المکنون فی الذیل علی کشف الظنون» است تألیف مرحوم اسماعیل پاشای بغدادی که از صاحب منصبان متقاعد دایرة پلیس استنبول بود و در ۱۳۳۹ فوت کرده و اسمعیل پاشا مدت سی سال متوالی باین کار مشغول بود و با کتب چاپی قریب ۱۹۰۰۰۰ کتاب بز اسمی کتب کشف الظنون افزوده و او مؤلف کتاب دیگری است باسم هدیه العارفین فی اسماء المؤمنین و آثار المصنفین «در دو جلد مشتمل بر احوال مؤلفین از صدر اسلام بیعد با اسامی و کنیه‌ها و نام مؤلفات ایشان، و استاد ما علامه مرحوم اسماعیل صائب سنجر مدیر کتابخانه عمومی در آستانه و معلم جامع بایزید ثانی نیز ذیلی بر آن نوشته. دولت ترکیه چنین تصمیم گرفته است که کشف الظنون را از روی خط مؤلف بحذف اضافات و رسائلی که جزء آن نیست طبع کند و ذیلهای آنرا هم بعد بر آن ضمیمه سازد، ذیل اسماعیل پاشا نزد افراد خاندان او بود و دولت آنرا با کتاب هدیه العارفین از ایشان خرید و ذیل اسمعیل صائب سنجر را نیز دو سال قبل از فوت او از خود او ابتیاع نمود و ذیل شیخ الاسلام عارف حکمت بک در تصرف دولت بود جلد اول را باشتراك استاد خود مرحوم اسمعیل صائب سنجر چنانکه من و همکارم بای رفعت بیگلر کلیسی در مقدمه نوشته ایم شروع کردیم لیکن استاد ما در این اثنا بجوار رحمت حق رفت ۵۰۰ سه ذیل را که نام بردیم پس از طبع تمام کتاب بچاپ خواهیم رساند.»

محمد شرف الدین بالتقایا

یکی از مدرسن مدرسه ادبیات استنبول

اما باز جای بسی افسوس است که طابعین این چاپ جدید فهرست‌های اعلام و نام مؤلفین را که فلو گل برای چاپ اول ترتیب داده حذف کرده و مثل این است که این کار را بیقاید شماره اند امید است که پس از اتمام چاپ ذیلهای کشف الظنون طابعین محترم فهرستهائی را که ذکر کردیم بیکجا و برای تمام کتاب و ذیلهای آن باخر این چاپ نفیس ملحق نمایند.